

УДК 330.341.1 : 338.1 : 339.9

В.І.ТОРКАТЮК, д-р техн. наук, М.М.ДОБКІН, Н.В.БІБІК, К.В.КЛОЧКО,
О.Ю.ПРИЖКОВА, МАЛІК МХАІКІ

Харківська національна академія міського господарства

РОЗВИТОК РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На основі аналітичного огляду результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених вивченню даної проблеми, визначено суть та особливості глобалізації, її місце в світовій економіці та вплив на розвиток регіонів на прикладі Харківського регіону.

З розвитком сучасних технологій в епоху мобільності населення, його масового руху й ускладнення взаємовідносин в економіці актуальним стає питання глобалізації і її впливу на країни та суспільство.

Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість публікацій на цю тему [1-3] вона є приводом дискусій багатьох вчених, які досі не прийшли до спільного визначення та тлумачення даної категорії. Деякі вчені стверджують, що глобалізації як такої не існує і що всі риси, які вчені встановлюють як характеристики глобалізації, існували задовго до введення такого поняття і не пов'язані з ним. Інші визначають глобалізацію як наявність всесвітньої спільноти без всесвітньої держави та без всесвітнього уряду.

Якщо проаналізувати події останніх років, то можна прослідити, що в світі намітилась тенденція до більш тісної співпраці між державами, яка стирає кордони між ними. Ці процеси проявляються у всіх сферах діяльності людини, визначають поступове формування світового економічного простору, що зменшує імовірність збереження самостійності національної економіки.

Наприклад, зміни квоти нафти членами Організації країн-експортерів нафти впливає на світовий ринок по продажу нафти та на ринки країн-споживачів. Питання екології також вже давно вийшло за межі окремої країни. Прикладом може бути Чорнобильська катастрофа, яка торкнулася не лише України; з метою збереження оточуючого середовища 161 країна в світі станом на 14 лютого 2006 р. ратифікували Кіотський протокол, направлений на поліпшення екологічного стану в світі, в тому числі протокол зобов'язує зменшити викиди підприємствами країн шкідливих речовин в атмосферу.

Незважаючи на ряд досліджень, проведених у галузі вивчення глобалізації, визначення її характеристик, розгляду питання взаємодії країн на світовому ринку, важливим є встановлення впливу глобалізації на розвиток країни та її регіонів, що є метою даної роботи.

Попередньо необхідно встановити визначення поняття «глобалізація». Термін «глобалізація» виник для характеристики трансформаційного функціонування економіки й інформації, що, різко наростаючи в останні десятиліття, зробили прозорими для фінансово-інформаційних систем національно-державні кордони і забезпечили перевагу тим, хто приєднався до технологічно-інформаційної революції.

Ключовими факторами глобалізації є: інформаційний; економічний; технологічний.

Ще в 1982 р. Дж. Несбіт визначив десять нових глобальних тенденцій: перехід від індустріального суспільства до інформаційного, від розвитку техніки до високих технологій, від національної економіки до світової, від короткотермінових завдань до довгострокових, від централізації до децентралізації, від індустріальної допомоги до самопомоги, від представницької демократії до безпосередньої, від ієрархії до мереж, від півночі до півня, від альтернативного вибору «або/або» до розмаїття вибору. Цей опис надає головні тенденції глобалізації. З винаходом комп'ютера та Інтернету і введенням їх в економіку всі операції неймовірно прискорилися і змінилися не лише якісно, але й кількісно. Виникла відкритість інформації, істотно змінилися інформаційні витрати. Тим самим зроблено могутній поштовх розвитку ринкової економіки, наступний після промислової революції і масового виробництва.

Слід розрізняти глобалізм, глобальність та глобалізацію. Ульріх Бек визначає «глобалізм» як розуміння того, що світовий ринок витісняє чи підміняє політичну діяльність, це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму. Під глобальністю У.Бек [4] визначає те, що ми давно вже живемо в світовому суспільстві. В той же час глобалізація – це процеси, в яких національні держави та їх суверенітет переплітаються у павутиння транснаціональних акторів й підкоряються їх власним можливостям, їх орієнтації та ідентичності.

Глобалізація – процес зростаючого впливу на соціальну дійсність окремих країн, різних факторів міжнародного значення: економічних й політичних зв'язків культурного й інформаційного обміну і т.п. [5].

Глобалізація – поширення процесів, практик і структур у просторі, особливо в національному просторі до глобальних масштабів.

Характерними рисами глобалізації які встановлює Ульріх Бек є:

- 1) розширення географії й наростаюча щільність контактів у сфері міжнародної торгівлі, глобальне переплетіння фінансових ринків, постійно зростаюча могутність транснаціональних концернів;
- 2) триваюча інформаційна й комунікаційно-технологічна революція;

- 3) постінтернаціональна, поліцентрична світова політика – наряду з урядом існують транснаціональні актори, міць та кількість яких постійно зростає (концерни, недержавні організації, Організація Об'єднаних Націй);
- 4) питання глобальної бідності;
- 5) проблеми глобальної руйнації оточуючого середовища [4].

У ході глобалізації виникає складний розподіл умов та сил, що постійно обмежує свободу дій урядів та держав, ставлячи межі їх власної внутрішньої політики, трансформуючи умови прийняття політичних рішень, радикально змінюючи інституціональні й організаційні передумови й контексти національної політики; змінюються встановлені законом межі адміністративної та політичної діяльності, у тому сенсі, що відповідальність наслідків національно - державної політики стають менш можливими. В таких умовах стає справедливим ствердження, що наслідки глобалізації в міжнародному оточенні, що постійно ускладнюється, обмежує державну автономію та державний суверенітет. Суверенітет сьогодні слід розуміти й вивчати як розчленовану владу між цілим рядом національних, регіональних та інтернаціональних акторів, яка внаслідок даної іманентної множинності є обмеженою та скованою [6].

Розвиток процесу глобалізації супроводжується суперечливими наслідками. З одного боку загострюється конкурентна боротьба і поширюється різниця в рівні розвитку країн і регіонів. З іншого – розширюються можливості окремих країн щодо використання оптимального співвідношення різноманітних ресурсів [7].

Будь-яка національна економіка у зв'язку зі своєю територіальною особливістю, різноманітністю географічного та кліматичного положення, нерівномірним розподілом природних ресурсів, рівнем економічного та соціального розвитку, культурних особливостей має по деяких зі своїх параметрів характер надлишку, а по інших – недостачі. Компенсація такої недостачі та декомпенсація надлишку реалізується за рахунок взаємодії з іншими подібними системами. Така мотивація пояснює природні корені виникнення та розвитку зовнішньої торгівлі, а пізніше – прямих іноземних інвестицій. Тобто, виникнення міжнародних товарних та кредитних ринків є нормальним процесом і продуктом, що відповідає загальним природним закономірностям [8]. Співвідношення світового ринку з національною економікою проілюстровано на рис.1.

Однак, незважаючи на те, що нова глобальна економіка прагне охопити весь світ, і всі люди на її території так чи інакше зазнають впливу, безпосередньою складовою є не всі місцевості та не все насе-

лення. Насправді більшість людей і більшість територій є виключеними з неї – або як виробники, або як споживачі, або ті та інші відразу. Гнучкість глобальної економіки дозволяє включати до всеохоплюючої системи все, що має певну значущість з погляду пануючих цінностей та інтересів, і залишаючи поза нею те, що подібною значущістю не володіє або поступово її втрачає. Саме ця можливість одночасного включення і виключення людей, територій та певних видів діяльності являє собою основну характеристику нової глобальної економіки як породження інформаційної епохи.

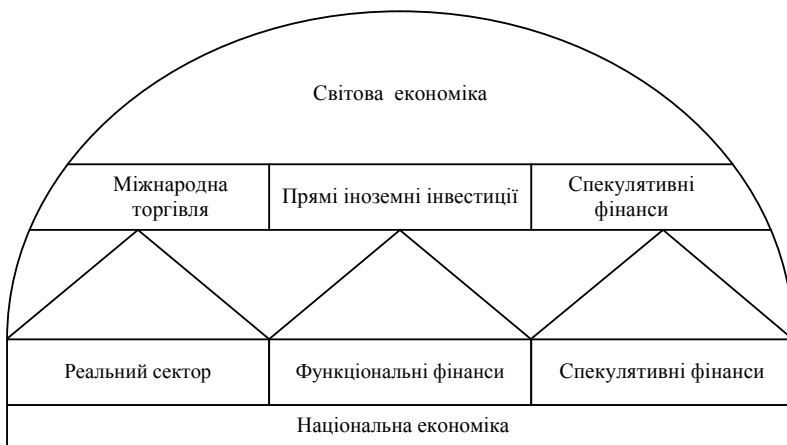

Рис.1 – Функціональні сфери світової та національної економіки

Схожі процеси відбору або «виборна» глобалізація є типовим і для інших найважливіших інструментальних вимірів нашого суспільства, в тому числі для мас-медіа, науки, культури й інформації в цілому.

Розглядаючи умови діяльності України в цьому контексті, слід зазначити, що країна ще не є повноправним гравцем на світовій арені [9,10].

Порівняно з 2005 р. у 2006 р. структура капітальних інвестицій за напрямками майже не зазнала змін. У 2006 р. в економіці України освоєно майже 149 млрд. грн. капітальних інвестицій. Головним джерелом інвестування, як і у попередні роки, залишались власні кошти. Аналіз експортних та імпорتنих операцій по Україні за 2002-2006 рр. свідчить про домінування експорту над імпортом і на динаміку більш інтенсивного росту експорту ніж імпорту (рис.2).

Наша країна входить в етап практичної реалізації завдань довго-

строкової стратегії, яка має забезпечити міцні основи утвердження України як демократичної, високо розвинутої, соціальної за своєю суттю держави, її інтеграцію в систему цивілізаційного процесу не як другорядного приладку, а як країни з конкурентоспроможною економікою, здатною вирішувати найскладніші завдання сучасного розвитку.

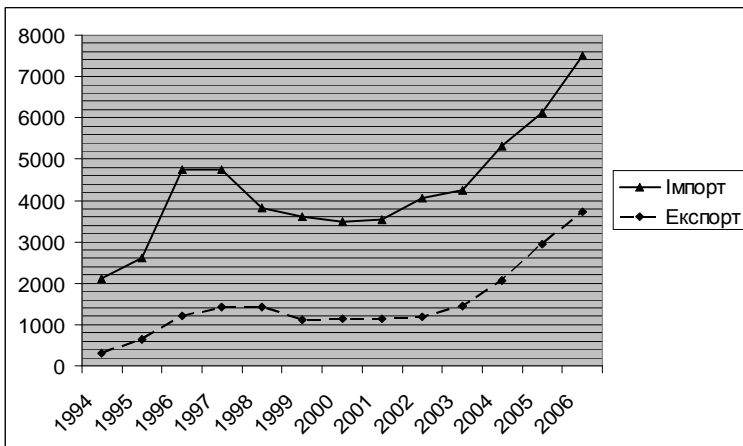

Рис.2 – Структура експорту та імпорту в Україні за 2002-2006 рр. (млн. дол.)

Звідси першочерговість уваги до вирішення завдань якісного змісту. Стратегія посткризового розвитку мусить бути спрямована насамперед на досягнення жаданих зрушень у системі економічних відносин. Ми закладаємо фундамент майбутньої економіки і тому надзвичайно важливо саме тепер уважно розглянути те, що стосується його якісних характеристик та надійності, виправити припущені деформації, уникнути яких в умовах глибокої й тривалої економічної кризи було просто неможливо. Це відноситься не тільки до економіки України, а й до її регіонів.

Щодо регіонів, то на прикладі Харківського регіону слід відмітити, що у I кварталі 2007 р. в економіку області іноземними інвесторами вкладено 82,61 млн. дол. прямих інвестицій, що в 3,8 рази більше від надходження у I кварталі 2006 р. На 1 квітня 2007 р. загальний обсяг іноземних інвестицій на Харківщині становив 1166,17 млн. дол., у тому числі прямих інвестицій – 1077,82 млн. дол. (92,4% до загального обсягу), що складає 384,3 дол. на одну особу (на кінець 2006 р. – 362,0 дол.); портфельних інвестицій – 88,35 млн. дол. (7,6%). У цілому приріст прямих інвестицій за I квартал 2007 р. склав 71,56 млн. дол., що

перевищує у 5,5 рази приріст за I квартал 2006 р. Темп росту прямих інвестицій за звітний період дорівнює 107,1% (102,7% – за відповідний період минулого року). Отже, в області присутня позитивна тенденція до росту інвестицій, однак темпи росту залишаються низькими. В об'язі імпорту та експорту в області привалює імпорт, що зображено на рис.3.

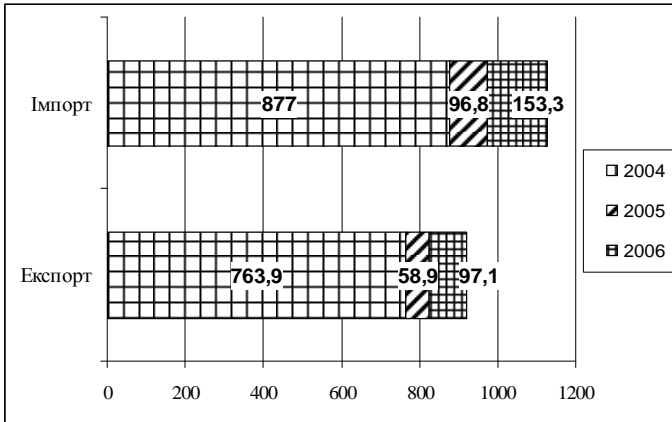

Рис.3 – Обсяг експорту та імпорту в Харківській області за 2004-2006 рр.

Таким чином, в умовах глобалізації, відкритості кордонів, підвищення конкуренції між підприємствами з одного боку і державами з іншого, регіони країни повинні стати активними суб'єктами господарської діяльності на міжнародній арені, що сприятиме не тільки розвитку самих регіонів але й країни в цілому. Розвиток регіонів у цих умовах вимагає вирішення таких проблем: по-перше, розробки регіональних інвестиційних проектів з активним залученням підприємств регіону; по-друге, налагодження міжнародних зв'язків регіонів з іншими країнами та їх регіонами або міжнародними компаніями, які зацікавлені в інвестуванні коштів в українські регіональні проекти; по-третє, на державному рівні необхідним є прийняття законодавчих актів, які б сприяли розвитку інвестиційного клімату в регіонах [11].

Регіональний аспект обов'язково має стати істотною, принциповою і постійною складовою державної інвестиційної політики в період глобалізації. Починати тут треба з того, що державі потрібно чітко й однозначно визначити для всіх без винятку регіонів країни, які конкретно об'єкти найбільшої виробничої та соціальної значущості вона інвестуватиме за рахунок централізованих джерел. Це мають бути на-

самперед об'єкти базових галузей індустрії та сільського господарства, а також тих сфер діяльності, які здатні у найкоротші строки забезпечити істотне збільшення випуску споживчих товарів і стабільний приплив валютних коштів. Робота в цьому напрямі на державному рівні, як відомо, здійснюється не на відповідному до умов глобалізації рівні [9,10].

Державна інвестиційна політика не може бути пов'язана тільки з вирішенням територіально-галузових проблем (про які йшлося вище). Адже є ще й загально регіональні проблеми, де також без централізованих інвестицій ніяк не обійтись. Скажімо, в Україні є цілі регіони, у виробничій структурі яких надмірно велика питома вага підприємств воєнно-промислового комплексу. Тут просто необхідна цільова державна допомога на реконструкцію та диверсифікацію виробництва [3]. Ніякі регіональні органи влади за рахунок власних ресурсів у повному обсягу з розв'язанням завдань такого роду і масштабу не справляться.

До такого розряду належать і проблеми регіонів з відносно низьким рівнем промислового розвитку або з надлишками трудових ресурсів. По суті, на «точці замерзання» перебувають і питання структурної перебудови в регіонах. При цьому посиляються на дефіцит коштів прямого бюджетного фінансування. Але чомусь про такі ефективні форми державної інвестиційної політики, як пільгове оподаткування, прискорена амортизація для прогресивних галузей та виробництв ніхто навіть і не згадує. Тому необхідними є зміни у державній та інвестиційній політиці у консолідованому вигляді.

Говорячи про якісну оцінку інвестиційного процесу та й інвестиційної політики взагалі, не можна обійти увагою ще один момент, який має найбезпосередніше відношення до регіональної проблематики [14]. Недостатньо просто визначити в кожному регіоні першочергові об'єкти, що фінансуються за рахунок централізованих джерел капіталовкладень, недостатньо встановити форми державної інвестиційної підтримки тому чи іншому регіону залежно від його виробничо-галузевої та соціально-демографічної специфіки. Важливо при цьому визначити і економічну ефективність, швидкість окупності та віддачі будь-якого інвестиційного проекту.

Дуже важливою є конкурсна система відбору інвестиційних проектів, яка об'єктивно оцінює швидкість окупності виділених коштів та загальну ефективність проектів. Ця система повинна діяти як між регіонами (при розгляді останніми питань про зведення однотипних об'єктів або при розв'язанні загально регіональних проблем одного порядку, що потребують державної інвестиційної підтримки), так і в самих регіонах при розгляді будь-якої інвестиційної програми чи проекту [12,14].

Все це сприятиме економічному розвитку регіонів в умовах глобалізації як суб'єктів промислової і комерційної діяльності, розвитку діючих і появленню нових наукомістких підприємств [9,10], розширеної комерціалізації технологій, у тому числі створених при підтримці регіонів [8].

1.Hirst P.,Thompson G. Globalization in Question. – Cambridge: Polity Press, 1996. – P.21-46.

2.Иванов И. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 2. – С.42-71.

3.Фомін С. Глобалізація та її наслідки для України // Політика і час. – 2001. – №7. – С.62.

4.Бек У. Что такое глобализация?: Пер.с нем.А.Григорьева и В.Седельника / Общ. ред. и послесл. А.Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

5.Robertson, Roland. 1991. The Globalization Paradigm: Thinking Globally. Pp. 207-24 in Religion and Social Order. Greenwich: JAI Press.

6.Held D. Demokratie, nationalstaat and die globale Weltordnung, in: Beck U. (Hg.), Politik der Globalisierung, a.a.O.

7.Азорянц Э.А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. – М.: Изд. дом «Новый век», 2002. – 416 с.

8.Кононов І.Ф., Бородачів В.П., Топольськов Д.М. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. – Луганськ: Альма-матер – Знання, 2002. – 664 с.

9.Гальчинський А.С., Гесць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.

10.Економіка знань: виклик глобалізації та Україна / За заг. ред. А.П.Гальчинського, С.В.Льовочкіна, В.П.Семиноженка. – К.: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2004. – 61 с.

11.Симоненко В. Інвестиційна політика – регіональний аспект // Економіка України. – 1996. – №4. – С.33-38.

12.Шутенко Л.Н. Диверсификация производственной деятельности предприятий – основное направление выхода экономики Украины из кризисного состояния на пути ее трансформации к рыночным взаимоотношениям // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып.54. – К.: Техніка, 2002. – С.37-50.

13.Торкатюк В.И., Соловьев А.В., Нохрина Л.А., Золотова Н.М., Бутник С.В., Кулик В.Т., Денисенко А.П. Формирование корпоративных синергетических систем функционирования строительных предприятий на основе диверсификации их производственной деятельности // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып. 54. – К.: Техніка, 2002. – С.51-67.

14.Кузькін С.Ю., Новикова М.М. Формування систем показників, які характеризують економічний розвиток регіону // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып.75. – К.: Техніка, 2007. – С.328-333.

Отримано 05.09.2007